

Przemysław Ziółkowski

Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

RECENZJA PUBLIKACJI:

A. FRĄCKOWIAK, M. GROMADZKA, J. PÓŁTURZYCKI, *SAMOKSZTAŁCENIE W EDUKACJI CAŁOŻYCIOWEJ*

**(wyd. SIĘĆ BADAWCZA ŁUKASIEWICZ – INSTYTUT TECHNOLOGII
EKSPLOATACJI, RADOM 2019, ISBN: 978-83-7789-581-8)**

Informacje ogólne

Samokształcenie w edukacji całościowej to 416-stronicowa monografia, wydana pod koniec 2019 roku nakładem wydawnictwa Sieć Badawcza ŁUKASIEWICZ – Instytut Technologii Eksploatacji, Wydawnictwo Naukowe z Radomia. Autorzy publikacji to troje pedagogów reprezentujących różne ośrodki naukowe, ale związanych z Wydziałem Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego: Anna Frąckowiak, Monika Gromadzka oraz Józef Półturzycki. Dr hab. Anna Frąckowiak zatrudniona jest w Kujawsko-Pomorskiej Szkole Wyższej w Bydgoszczy i legitymuje się bogatym dorobkiem naukowym. Aktywnie uczestniczy w krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych poświęconych problematyce edukacji ustawicznej i andragogice. Dr Monika Gromadzka, adiunkt na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu Warszawskiego, andragożka, trenerka i konsultantka, realizuje projekty badawcze i edukacyjne, prowadzi warsztaty m.in. z komunikacji interpersonalnej, asertywności i organizacji czasu. Jest członkinią Akademickiego Towarzystwa Andragogicznego i European Society of Research on the Education of Adults. Trzeci autor, prof. zw. dr hab. Józef Półturzycki, to bez wątpienia inicjator wydania tego opracowania i inspirator dla współautorek, których jest naukowym mistrzem, mentorem i promotorem. To niekwestionowany autorytet w zakresie edukacji ustawicznej, andragogiki i dydaktyki. Jeden z najwybitniejszych pedagogów przełomu XX i XXI wieku, którego opracowania naukowe zawsze cieszą się dużym zainteresowaniem czytelników i uznaniem środowiska naukowego. Jest emerytowanym profesorem Uniwersytetu Warszawskiego, wieloletnim pracownikiem m.in. Szkoły Wyższej

im. Pawła Włodkowica w Płocku oraz prezesem Akademickiego Towarzystwa Andragogicznego. To z Jego inicjatywy wydawany jest od ponad ćwierć wieku „Rocznik Andragogiczny”, którego Profesor przez wiele lat był redaktorem naczelnym. W swoim dorobku ma blisko dwadzieścia monografii, współautorstwo kilkunastu pozycji książkowych oraz autorstwo kilkuset artykułów naukowych. W trakcie swojej kariery naukowej wypromował 34 doktorów oraz uczestniczył jako recenzent w 15 postępowaniach o nadanie tytułu profesora. Takie szacowne towarzystwo autorów omawianej publikacji bez wątpienia zachęca do wnikliwego zapoznania się z tą pozycją, gwarantując swoistą ucztę intelektualną dla czytelnika. Recenzowana monografia składa się z wprowadzenia, siedmiu wartościowych pod względem merytorycznym i metodologicznym części/rozdziałów oraz podsumowania. Na końcu publikacji znajduje się bibliografia oraz noty o autorach. Recenzentem publikacji jest prof. zw. dr hab. Witold Wojdyło z Torunia. Okładkę zaprojektowała Marta Pobereszko, a wykonaniem i doбором fotografii zajął się Marek Pólturzycki.

Wprowadzenie

Recenzowana monografia posiada jednoznacznie sformułowany zakres tematyczny. W rezultacie recenzowana publikacja jest bardzo wartościowym i poprawnym metodologicznie materiałem poznawczym, w którym rozważania mają wielowątkowy charakter i prezentowane są w sposób klarowny. Publikację cechuje uporządkowana i logiczna struktura, nacechowana walorami dydaktycznymi, takimi jak jasny język i przejrzystość. Widać, że Autorzy wnikliwie przemyśleli jego układ i strukturę, dzięki czemu udało im się uniknąć wątków pobocznych. Treść publikacji jest rozległa. Zamieszczone w niej studia i analizy dotyczą ważnych zagadnień współczesnej edukacji (przygotowania do edukacji ustawicznej, kultury samokształcenia, samokształcenia studentów, samokształcenia nauczycieli, wykorzystania w samokształceniu zasobów Internetu itd.). Każda proponowana przez autorów zmiana społeczna w obszarze samokształcenia w edukacji całościowej pokazuje złożoność materii, gdyż trudno jest precyzyjnie przewidywać, zwalczać i kontrolować tak różnorodne problemy bez znajomości przyczyn i podstaw teoretycznych. Tak skonstruowana monografia jest bogatym źródłem wiedzy na temat współczesnych kontekstów edukacji całościowej i uwarunkowań samokształcenia. Stanowi również o przyjęciu właściwych kierunków, aby upowszechnić idee samokształcenia. Autorzy jawią się nie tylko jako znawcy teorii i praktyki problemów samokształcenia i edukacji całościowej, ale także jako osoby przejawiające głęboką troskę o jej kształt. Warto w tym momencie nadmienić, że prof. Józef Pólturzycki już w 1983 roku wydał pierwszy podręcznik dotyczący samokształcenia, *Wdrażanie do samokształcenia*, a później przez wiele lat w licznych opracowaniach podnosił kwestię potrzeby upowszechniania idei samokształcenia i edukacji ustawicznej, wskazując nawet metodyczne rozwiązania w tym zakresie,

m.in. w pozycji *Jak studiować zaocznie?* (1995). Autorzy recenzowanej publikacji podjęli niewątpliwie istotny problem zwłaszcza w czasach, w których młodzi ludzie potrzebują motywacji i wskazówek dotyczących prawidłowego zorganizowania procesu własnego samokształcenia. Zaletą pracy jest ujmowanie kwestii samokształcenia w szerokim kontekście, zarówno socjologicznym, pedagogicznym, kulturowym, jak i psychologicznym, a nawet historycznym. Tak wielopłaszczyznowe podejście do zagadnienia podkreśla też złożoną rolę, jaką odgrywa we współczesnym świecie samokształcenie w edukacji całościowej. Istotny walor publikacji stanowi także to, iż jest to pierwsze tego typu i długo oczekiwane kompleksowe opracowanie dotyczące tematyki samokształcenia, które zostało wydane w Polsce.

Analiza poszczególnych części

Obszerne wprowadzenie przybliży termin samokształcenia jako nauczania samego siebie i uczenia się jednocześnie – na przykładzie Stanisława Władysława Reymonta, elementarzy dla dorosłych Kazimierza Promyka, nauczania domowego Marii Konopnickiej, Elizy Orzeszkowej, Henryka Sienkiewicza czy Stefana Żeromskiego. Zwieńczeniem tamtych prób samokształcenia było powstanie Uniwersytetu Latającego i „Poradnika dla samouków”. W tamtych czasach samokształcenie odbywało się w języku ojczystym, a jego tematem była głównie historia i kultura narodowa. Dziś, jak piszą autorzy, samokształcenie „łączy się z edukacją ustawiczną, która zmienia strukturę kształcenia w życiu i rozszerza ją na cały bieg życia jako stałą i ważną w jego rozwoju i realizacji funkcję poznawczą oraz aksjologiczną” (s. 7). W omawianej pozycji ustawiczność oznacza właśnie edukację całościową, a celem autorów było przedstawienie podstaw samokształcenia w całościowej edukacji.

W części pierwszej *Samokształcenie jako proces edukacyjny* (s. 17–109) autorzy analizują różnorodne definicje samokształcenia, m.in. na podstawie dzieł powstałych w okresie międzywojennym oraz powojennym, charakteryzują edukację całościową i wracają do swoich wcześniejszych publikacji. Józef Półturzycki zwraca uwagę m.in. na znaczenie wprowadzenia przez psychologa i pedagoga Józefa Pietera do słownika haseł: „samokształcenie” i „samowiedza” oraz na *Leksykon pedagogiki pracy* Tadeusza W. Nowickiego. Autor wskazuje także na brak hasła „samokształcenie” w encyklopediach powojennych, jak i w niektórych bardziej współczesnych pozycjach. Dalej, razem z Anną Frąckowiak, przybliży ideę kształcenia ustawicznego i poglądy: Roberta J. Kidda, Jacquesa Delorsa, Bogdana Suchodolskiego oraz Paula Lengrada, założenia oraz aktualność problemów edukacji ustawicznej. W kolejnych rozdziałach autorzy prezentują osiągnięcia działań samokształcenia w dobie przemian oświatowych, m.in. aktywności grupy studentów i młodzieży, wśród których był Adam Mickiewicz; szanse i zagrożenia

edukacji ustawicznej, walkę z marginalizacją, niejasności związane z używaną terminologią.

Część druga (s. 113–158) została poświęcona badaniom nad modelowym ujęciem samokształcenia. Anna Frąckowiak opisuje genezę i charakteryzuje model PRO, czyli model dążenia do osobistej odpowiedzialności w samokształceniu, który sformułowali R.G. Brocket oraz R. Hiemstr. Model ten składa się z pięciu elementów, które zostały opisane na stronach 114–124. Następnie autorka przybliżyła kompleksowy model samokształcenia D.R. Garrisona, w którym główną rolę odgrywa zarządzanie procesem uczenia się, monitorowanie swoich postępów i motywacja. Kolejnym modelem opisanym przez Annę Frąckowiak jest model rozwoju kompetencji samokształceniowej Geralda Growa. Ten stadialny model obejmuje cztery fazy, od najniższego do najwyższego stopnia zaawansowania umiejętności samodzielnej nauki. Model Growa przyjmuje za podstawowe założenie, że każdy z nas może opanować kompetencję samokształceniową, przy czym zachodzi tutaj podwójne uczenie się. Wszystkie trzy modele opisane w tej części zostają na koniec porównane przez autorkę.

Część trzecia (s. 161–253) została poświęcona tematowi wdrażania do samokształcenia. Józef Pólturzycki podkreślił tu znaczenie lekcji, także wychowawczych oraz pozalekcyjnych form pracy (indywidualna lektura uczniów, samodzielna praca uczniów w domu, wzajemna pomoc uczniów w swoim zespole, indywidualne rozmowy i porady nauczyciela, znaczenie podręczników). W podrozdziale 11: *Piętnaście wskaźników. Szkolne uczenie się jako przygotowanie lub bariera dla edukacji ustawicznej* Anna Frąckowiak posłużyła się europejskim raportem o wskaźnikach jakości edukacji ustawicznej, które odniosła do dokumentów polskich. Wskaźniki zostały pogrupowane w cztery obszary, z których autorka skupiła się na obszarze A, czyli umiejętnościach, kompetencjach i postawach. W obszarze tym znajduje się umiejętność czytania i pisania, liczenia, umiejętność uczenia się, jak się uczyć, umiejętności aktywnego uczestnictwa w życiu obywatelskim, kulturalnym i społecznym, a także nowe umiejętności w uczącym się społeczeństwie. Podrozdział 12, w którym Józef Pólturzycki opisuje techniki Tony'ego Buzana, czyli doskonalenie pamięci, tzw. „mapy myśli” (Mind Mapping), radiacyjne myślenie, które można również połączyć z „mapami myśli”, wzbogacanie pracy umysłowej kolorami, elementami wizualnymi, rytmem wizualnym czy nawet przestrzennym wymiarem. Podrozdział 13 został poświęcony samokształceniu i edukacji ustawicznej w szkolnictwie wyższym. Autor wskazuje metodycznie, jak należy przygotowywać się do egzaminów na uczelni wyższej. Podrozdział 14, autorstwa Józefa Pólturzyckiego, poświęcony został kształceniu otwartemu realizowanemu od blisko pięćdziesięciu lat, m.in. na uniwersytetach trzeciego wieku. Autor przywołuje przykład Haliny Szwarz, która miała 16 lat, gdy wybuchała wojna. Dziewczyna działała jako kolporter, agent wywiadowczy, rozpoznawała sytuację obrony, za co otrzymała wysokie bojowe odznaczenia, a w wieku niespełna 22

lat awansowała na stopień podporucznika. Halina Szwarz skończyła studia i została lekarzem, rozwijała nowe kierunki medycyny, pracowała na AWF, gdzie była prodziekanem, a potem prorektorem. Swoje przeżycia spisała za namową syna i przyjaciół w pracy. Zostały one opublikowane w Warszawie w roku 1999 pod tytułem *Wspomnienia z pracy w wywiadzie antyhitlerowskim AWA-AK*. Podrozdział 15, pióra Moniki Gromadzkiej, został poświęcony wykorzystaniu komputera i Internetu w procesie nauczania. Autorka opowiada o formach przekazywania wiedzy: kursach online, blogach, vlogach, webinarach oraz filmikach instruktażowych. Monika Gromadzka zadaje pytanie o to, czy w przestrzeni wirtualnej jest możliwe zbudowanie trwałej społeczności uczącej się. Autorka przybliży też geocaching, zasady korzystania z tej formy zdobywania wiedzy, a nawet podaje zbiór internetowych kursów i stron, które mogą wesprzeć w uczeniu się. Jednocześnie podkreśla, że chociaż zdobywanie wiedzy przez Internet daje komfort w postaci szybkości zdobywania informacji na interesujący nas temat, musimy zachować ostrożność w ich weryfikowaniu – Internet to również przestrzeń, w której dochodzi do manipulacji.

W części czwartej (s. 257–275) autorzy poruszyli temat kultury i samokształcenia. Józef Półturzycki wskazuje znaczenie kultury w edukacji, przywołując pracę Jerome'a S. Brunera *Kultura edukacji*, raporty UNESCO czy też Bogdana Suchodolskiego oraz Ireny Wojnar. Zwraca również uwagę, na jak niskiej pozycji znajduje się kultura wśród celów życiowych Polaków. W kolejnych rozdziałach Józef Półturzycki wraz z Moniką Gromadzką i Anną Frąckowiak przybliżają wartość muzeów jako ośrodków kultury, edukacji i samokształcenia, dających odwiedzającym możliwość poznania biografii, zbiorów, pamiątek zarówno przy pomocy tradycyjnych gablot, zdjęć i obrazów, jak i filmów. Warto w tym miejscu odesłać do wydanych przez autorów pozycji *Muzea biograficzne w procesie edukacji kulturalnej* (2013) oraz *Muzea kobiet polskich* (2017).

Część piąta (s. 279–302) została poświęcona samokształceniu w edukacji całościowej w Szwecji. Jest to niejako dopełnienie wydanej w 2009 roku przez prof. Józefa Półturzyckiego monografii *Edukacja w Szwecji*. Autor zwraca uwagę na wprowadzony w tym skandynawskim państwie w 1967 roku obowiązek nauki języka szwedzkiego dla imigrantów, opracowanie podstawowych wytycznych polityki rządu wobec przybyszów, z których wynika, że na imigrantach i Szwedach spoczywają równe prawa i obowiązki, konieczność dialogu i współpracy, przy jednoczesnym umożliwieniu imigrantom swobody wyboru wzorca kulturowego z zachowaniem szacunku dla norm przyjętych w kraju, do którego przybyli. Autor opisuje trzy zakresy działań, jeśli chodzi o edukację dorosłych: szkoły, uniwersytety ludowe wraz z ogólną działalnością kulturalno-oświatową oraz kształcenie i doskonalenie zawodowe. To wartościowa część, szczególnie dla osób zainteresowanych zagadnieniami z zakresu pedagogiki porównawczej.

Część szósta pozycji (s. 305–338) jest przedstawieniem samokształcenia w aktywności i poglądach dwóch wybitnych Polaków: Aleksandra Kamińskiego i Elżbiety Zawackiej. Autorzy pokazują m.in., jak aktualne nadal są poglądy tych osób. Anna Frąckowiak i Józef Pólturzycki poświęcili wspomnianym osobom już wiele uwagi w swojej pracy naukowej. *Aleksander Kamiński* – to monografia wydana przez prof. Józefa Pólturzyckiego w 2006 roku, zaś wybitna patriotka Elżbieta Zawacka, kurier Armii Krajowej oraz druga w historii Wojska Polskiego kobieta-general brygady, to bohaterka dwutomowego opracowania wydanego z inicjatywy prof. Józefa Pólturzyckiego w 2009 roku z okazji 100. rocznicy urodzin bohaterki, która zmarła dwie miesiące przed swoimi 100. urodzinami.

W części siódmej (s. 339–389), zatytułowanej *Z badań nad samokształceniem*, Józef Pólturzycki podkreśla znaczenie zawodu nauczyciela, konieczność doskonalenia i samokształcenia tej grupy zawodowej, nawiązując nie tylko do tradycji, ale również do współczesnego dokumentu, jakim jest raport Komisji UNESCO do spraw rozwoju edukacji w XXI wieku, zwany też raportem J. Delorsa, o tytule: *Edukacja – jest w niej ukryty skarb*. Autor zwraca uwagę na treści i problemy samokształcenia nauczycieli, jak i przybliża wyniki badań, w których znaczenie miało środowisko, z którego wywodzili się badani nauczyciele, poziom wiedzy czy też korzystanie z czasopism edukacyjnych. Natomiast w podrozdziale 23 Monika Gromadzka zajęła się tematem samokształcenia studentek dojrzałych wiekiem. Autorka przedstawiła wyniki badań własnych, historie kobiet, zapoczątkowane od okresu szkoły podstawowej, poprzez przygotowywania badanych do studiów, ich wyobrażenia o procesie studiowania. Ta ostatnia część książki została zakończona rozdziałem na temat potrzeby i wartości ogólnego kształcenia oraz podsumowaniem autorstwa Józefa Pólturzyckiego. Z treści tego końcowego fragmentu wynika m.in., że stan edukacji dorosłych w Polsce jest niepokojący, co ma głównie związek z postępującym rozwojem cywilizacyjnym, kulturą pieniądza i kariery. Jak przekonuje autor, wzorem dla nas powinna być wspomniana już Szwecja.

Wnioski, sugestie i rekomendacje

Niezwykle trudno mi wskazać, w których miejscach czuję niedosyt, bowiem ilość zalet recenzowanej publikacji przedstawiłem już powyżej. Nie ma być to jednak laurka dla autorów, lecz uznanie dla niezwykle rzetelnego i cennego opracowania, jakiego się podjęli. Gdybym jednak mógł pozwolić sobie na sugestie, to sugerowałbym dodanie do opracowania zagadnień dotyczących wskazówek metodycznych dla nauczycieli, wykładowców i trenerów, dotyczących tego, jak uczyć innych samokształcenia i motywować uczniów i podopiecznych do samokształcenia, opierając się na motywacji pozytywnej, a nie – jak jest to we współczesnej szkole – na motywacji negatywnej. W podrozdziale 12 dodałbym informacje o innych metodach zapamiętywania informacji, przytaczanych m.in. w książce

Radosława Kotarskiego *Włam się do mózgu* bądź przedstawianych w publikacji Marii Jagodzińskiej *Psychologia pamięci*. Sugerowałbym odwołanie się do informacji dotyczących neuronauk (szczególnie neurodydaktyki czy neuropsychologii), które są obecnie źródłem wielu fałszywych informacji i wprowadzają pseudonaukowe teorie do przestrzeni społecznej. Byłaby to okazja do zdementowania pojawiających się w różnych źródłach informacji. W końcu: poszerzyłbym także podrozdział 15, dotyczący uczenia się z wykorzystaniem Internetu, komputera i innych nowoczesnych rozwiązań. Z pewnością jest to bogata pozycja, wzbogacająca szczególnie wiedzę ludzi młodych, ale dlaczego by nie pokazać tym „starszym”, jak można uczyć się teraz i jakie możliwości daje technologia? Warto byłoby wskazać w tym miejscu wiele cennych inicjatyw, jako przykładów dobrych praktyk we wdrażaniu do samokształcenia, realizowanych przez różne instytucje, głównie przy wsparciu środków europejskich (np. ZAR – Zintegrowany Asystent Rozwoju¹; www.zar.edu.pl). Takie przykłady zasługują na upowszechnianie, szczególnie wśród osób dorosłych.

Powyższe uwagi absolutnie w niczym nie ujmują wartości czy jakości wydanej przez Autorów publikacji, mogą jedynie nadać jej bardziej aplikacyjny i użyteczny charakter, motywując do sięgania do po nią studentów i młodzież szkolną.

Konkluzja

W mojej ocenie recenzowana publikacja *Samokształcenie w edukacji całościowej* to niezwykle cenna pozycja przepełniona wiedzą nie tylko o samym procesie samokształcenia, ale również przybliżająca naszą kulturę, podkreślająca znaczenie polskiego dziedzictwa w zakresie propagowania i praktykowania idei edukacji całościowej i samokształcenia. Interesujące i przydatne jest również przybliżenie metod uczenia się, ukazanie obecnego stanu polskiej edukacji dorosłych oraz nawiązanie do nowoczesnych metod nauki z wykorzystaniem Internetu. Szczególną wartością, która stanowi spoiwo łączące wszystkie przedstawione powyżej rozdziały, jest ich interdyscyplinarny i praktyczny charakter. Powstały one bowiem w wyniku pogłębionych studiów nad współczesnymi problemami szeroko pojętego kształcenia i edukacji, szczególnie ustawicznej. Oparte są w większości na gruntownych badaniach przeprowadzonych przez autorów na podstawie bogatej literatury przedmiotu oraz aspektów praktycznych. Autorzy poddali naukowej analizie i próbom syntezy wybrane zagadnienia dotyczące samokształcenia, interesujące nie tylko dla środowiska pedagogów, ale przede wszystkim dla wszystkich osób, którym bliska jest edukacja ustawiczna czy własny samorozwój. Badania

¹ P. Ziółkowski, *New possibilities – better perspectives. Interactive system of reinforcing the process of lifelong learning. Integrated development assistant (ZAR)* [„Nowe możliwości – lepsze perspektywy. Interaktywny system wzmocnienia procesu uczenia się przez całe życie”. Zintegrowany asystent rozwoju (ZAR)], „Rocznik Andragogiczny” 2017, s. 285–296.

przeprowadzone przez Autorów, a zaprezentowane w recenzowanej monografii, upoważniają mnie do stwierdzenia, że liczne fragmenty opracowania posiadają nowatorski charakter. Recenzowaną pracę oceniam jako bardzo dobrą, mieszczącą się w czołówce wartościowych opracowań naukowych, które w ostatnich latach trafiły na polski rynek wydawniczy. Z pełnym przekonaniem rekomenduję omawianą książkę wszystkim czytelnikom oraz postuluję, aby stała się ona obowiązkowym podręcznikiem dla studentów kierunków społeczno-humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem jej jako pozycji dedykowanej osobom przygotowującym się do zawodu nauczyciela.